

GENTSE KERMISSEN

Luc Devriese

In de eerste helft van de negentiende eeuw vierde men geen Gentse Feesten maar een hele reeks wijk- of parochiekermissen. Er bestond een waarachtig kermisseizoen dat in volle zomer (14 juli) begon en zo maar eventjes drieënhalve maanden besloeg, met acht kermissen gespreid over die periode. Blijkbaar slaagden sommige feestneuzen erin van de ene kermis naar de andere te trekken en dat zo lang uit te houden. Die kermissen kennen een heel lange traditie. We bekijken even hoe ze ontstonden, overlopen de kermiskalender van 1821 en eindigen met de beschrijving van Ekkergermerkermis, in de eerste helft van de jaren 1800 de belangrijkste van Gent.

Parochiekermissen: kerkmissen, kerktoewijdingsfeesten

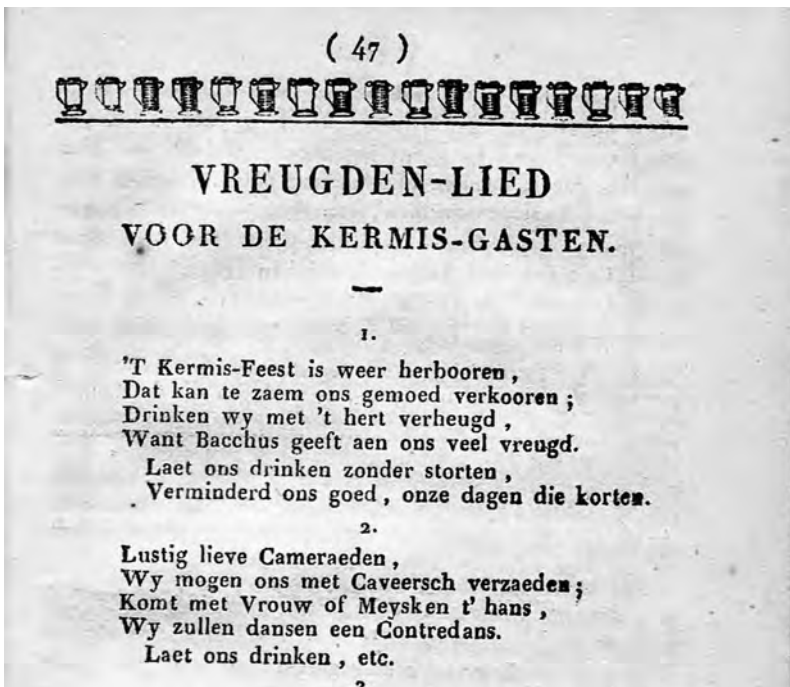
Weinig is er geweten over hoe men vroeger in deze stad de gewone kermissen vierde (1). In de beschikbare literatuur worden uitzonderlijke evenementen zoals 'Blijde Intreden' uitgebreid beschreven. Andere teksten handelen over rederijkerstornooien en processies, die van Sint-Lieven en Sint-Macharius voorop. Onze kennis over wat zich onder het gewone volkje afspeelde is erg beperkt. We weten enkel dat er tal van wijkfeesten floreerden. Dat waren eigenlijk parochiekermissen gevierd op de verjaardag van de toewijding (dedicatio) van de kerk aan een bepaalde heilige. Voor iedere kerk en haar parochie was dat DE grote dag van het jaar. En die kwam niet enkel binnen de kerk aan bod, ook er buiten ging de viering op gepaste (of ongepaste) wijze door. We hielden er ons woord ker(k)mis aan over. In het Waals-Picardisch is dat nog duidelijker. Men heeft het er over 'ducasse', afgeleid van het Latijnse 'dedicatio': toewijding. Ook het woord 'foor' heeft er onrechtstreeks mee te maken. Het is via het Franse 'foire' afgeleid van de Latijnse term 'feriae' voor jaarlijkse rustdagen ter ere van de goden. Denk eveneens aan het Duitse Messe voor handelsbeurs, jaarbeurs.

Kermissen behoren daarmee tot onze oudste tradities. Hun godsdienstige betekenis is al lang verloren gegaan, veel langer zelfs dan die van onze grote jaargebonden feesten zoals Kerstmis en Pasen. Maar geen mens die eraan denkt de daaraan verbonden congédagen en feestelijkheden af te wijzen. Die

gebondenheid aan kerk(toe)wijdingen bracht mee dat die kermissen in de verschillende parochies van de stad op telkens verschillende tijdstippen gevierd werden. Vooral het jonge volkje kon dus van de ene kermis naar de andere zwieren.

Traditioneel waren het er in Gent zeven, acht na de stichting van de Sint-Annaparochie in de Franse Tijd. Hieronder geven we een korte beschrijving met de data van de Gentse parochiekermissen ontleend aan een drukwerkje uit 1822, waaruit ook geput werd om dit GT artikeltje te stofferen. De data zijn die van 'den instel': ingangsdag. Dat was telkens een zondag en de data varieerden bijgevolg van jaar tot jaar lichtjes. De hieronder aangegeven data zijn die van 1821.

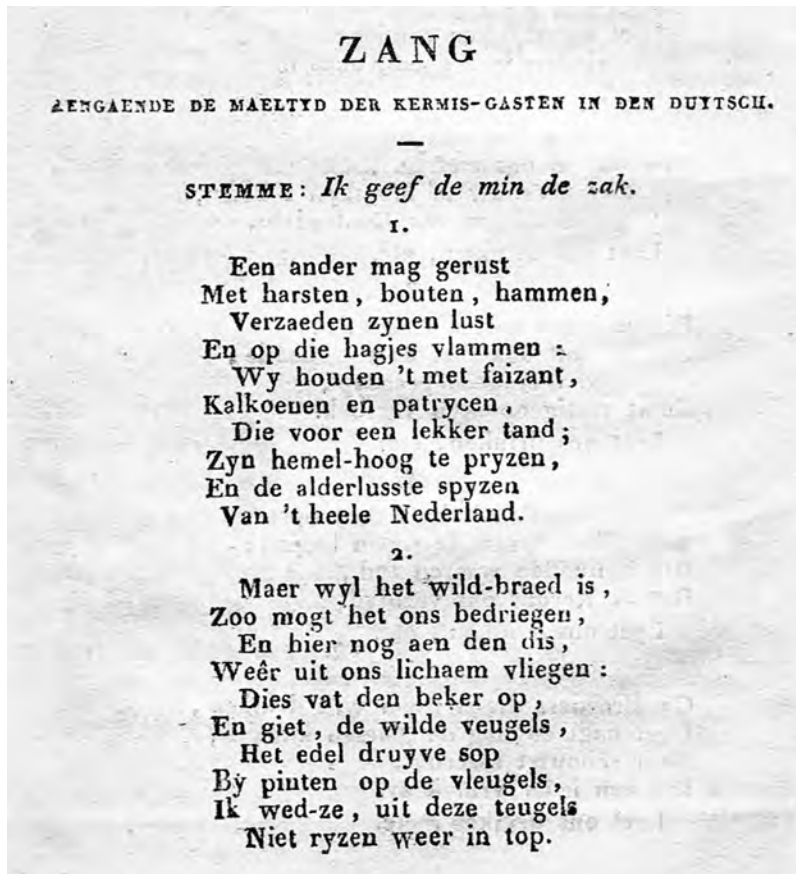
Het zou te ver leiden die data te duiden aan de hand van de geschiedenis van de verschillende kerkstichtingen en kerkwijdingen, maar iets valt wel op. Ze liggen allemaal in het 'goeie seizoen'. Ook de uitlopers naar oktober mogen we daarbij rekenen. Dat was immers de 'Slachtmaand': de tijd waarin het vet-

Afb. 1. Drinklied Uit: *Nieuwen Koddigen Almanach of Aenwyzer der Gendsche Estamineen* (1822). Caveersch: 'caves' (met de klemtoon op de laatste lettergreep, de 's' wordt ook uitgesproken) is een Belgisch bier van het type Geuze, klaarblijkelijk erg populair in Gent in de jaren 1820).

gemeste varken feestelijk voedsel mocht leveren. Het Gentse 'kermisseizoen', om het zo te noemen, startte dus op 14 juli en duurde de hele zomer en nazomer lang. Dat was de enige periode van het jaar waarin voedsel (meestal) overvloedig voorradig was. Niet slecht gezien. Het is alsof een moderne feestenmanager er zich mee bemoeide.

De hierboven aangegeven reden voor deze zonderlinge jaarindeling is speculatief. Maar, hoe het ook zij, de Sint-Baafsparochie opende met haar kermis het feestenseizoen halverwege juli. Dat was inderdaad rond de datum van het meest gevierde wijdingsfeest van de oude Sint-Janskerk, later Sint-Baafskathedraal. Hierbij moet wel een kanttekening gemaakt worden. De datum van de kerkwijding kan samenvallen met het patroonsfeest van de heilige waaraan de kerk toegewijd werd, maar dat is lang niet steeds het geval, ook niet bij de

Afb. 2. Afscheidslied van de 'kermisgasten' ter afsluiting van het Gentse kermisseizoen (bron: zie afb. 1).

De acht parochiekermissen van Gent in 1821

Dankzij een beschrijving uit die tijd krijgen we inzicht in hoe die verschillende kermissen ongeveer verliepen. We geven dit *Kortbondig Verhael der Gends - Kermissen van 1821* hieronder weer. Het is afkomstig uit de *Nieuwen Koddigen Almanach of Aenwyzer der Gendsche Estamineen* (1822), G. De Busscher en Zoon, tweede druk, Kalandeberg, Gent. De twee hierbij gereproduceerde fragmenten van liedjesteksten werden er aan ontleend. De letterlijk aangehaalde namen en uitdrukkingen staan cursief. Enkele woorden worden in de tekst verklaard. Een interpretatie van het feestgebeuren staat te lezen aan het einde van deze bijdrage.

Sint - Baefs (vanaf 14 juli)

Doordat deze kermis de eerste is, wordt de aanvang ervan soms weinig gevierd. In andere parochies weet men dikwijls niet wanneer ze begint. Er waren *Lieren en Mousel-zakken* (draailieren en doedelzakken van straatmuzikanten) die de plechtige bals openden *om den kost te spaeren* (om geen dure orkestjes te moeten inhuren). Uitzondering was het *Smisje*, tegenwoordig de *Smisse* (Kortedagsteeg), dat in een *fraeye Estaminee* veranderde sedert het daar heel *netjes en propertjes* is.

Sinte - Anne (vanaf 28 juli)

Die kermis wordt meestal enkel gefrequenteerd door de dansliefhebbers van de parochie. De schoonste en briljantste bals worden gegeven in de herberg de *Zwarten Ram* (Brusselsepoortstraat), en in twee drankhuizen (waarvan de locatie ons niet bekend, red.): *de Witte Leeuw en 't Vogeltjen*. *Die drie kennen al jaren veel succes. Men ziet er veel spelen, zoals Bollen, Gaeyschieten, Paeling byten en Kuypken steken. Ook zijn alsdan de Apostel – Gasten in vol-len train.*

Heylig - Kerst (vanaf 4 augustus)

Met deze kermis beginnen de *Kermis-gasten* te herleven. Men begint er moed op te krijgen. Baes Deseyn van *'t logement den Boer* (Sleepstraat), heeft er eer aan gehaald. Hij verdient alle lof. De door hem georganiseerde bals waren *briljant en nombreux*. Hij heeft *de kroon gespannen*. De andere herbergiers hebben zich ook onderscheiden en ze zullen het in 1822 nog beter weten aan boord te leggen om de menigten naar hun zaak te halen. Hetgeen ongetwijfeld zal gebeuren.

Sinte - Pieters (vanaf 18 augustus)

Met deze kermis was iedereen op de been. Nooit trok er een stadskermis zoveel volk aan. Van aan de Ketelpoort tot een half uur gaans (zowat twee kilometer) buiten de Petercelle (Kortrijkse) poort kon men over de koppen lopen. Het mooie weer maakte de kermisdagen zeer aangenaam. *Sinte - Aerneyt* (Arnold: Kortrijksepoortstraat), binnen de stadsvesten, en de *Witte Roose* er buiten *spanden de kroon*. In menige andere plekken, gelijk in het *Schip* (Kortrijksepoortstraat) en *den Koning van Spaenjen* (Bagattenstraat) was het volle toeloop. In *den Engelschen Matroos* (Sint-Kwintensberg) moest men *zynen toer* afwachten om binnen te geraken. Het *gepres* was zo groot dat velen zich met *halve buyken* naar buiten wrongen. Toch wilde men er bij zijn. In veel andere herbergen waren de *moedertjes vergaert*, 't was *regt eene familie vereeniging*. Op die kermis hebben de *Kermis - Gasten* in volle zwier het feestgezag laten horen (afb. 1):

Laet ons drinken zonder storten

Vermindert ons goed, onze dagen die korten.

(Denk er even aan dat 'storten', 'sturten' in het Gents, 'morsen' betekent, red.).

Sint – Nicolaes (vanaf 15 september)

Deze kermis was niets bijzonders. Het is een kermis die door de oude *kalan-ten* gevolgd wordt. Er is geen grote toeloop. Veel *Kermis - Gasten* nemen een rustpauze om des te beter met de daarop volgende kermissen van Sint - Michiels en Ekkegem mee te kunnen doen. In de bals van 't *Meuleken*, *den Druyftak*, 't *Oud Pakhuys* (alle drie op de Korenmarkt) en *den Osse* (Gouden Leeuwplein) voelden de dansers en de *danseusen* zich op hun gemak en ze amuseerden zich uitstekend naar hun zeggen.

Sint - Michiels (vanaf 29 september)

Over deze kermis mag wel gesproken worden. In menige herberg waren er danspartijen. Het was een *completen rendez-vous* van al wat jonge *springer* of *bevallig danseusken* was. Onder de vele *schoone bals* was het die van *den Prins* (Ramen) die in al zijn luister de kroon spande. De *Graef van Vlaenderen* (Engelandgat) bekwam die eer ook door de grote toeloop van volk: het stroomde mensen. Men zal nog lang over dat bal spreken. Die van het *Rood Huys* (Drabstraat) was *dans le moyen genre*, redelijk. Het was wel daar dat

Veel hangt af van de uiterlijke omstandigheden : plaats, tijd, het heele milieu.

Of er een zekere *étiquette* heerscht of een losse toon, of er *contrôle* is of niet, of er andere prikkelende voorwaarden aanwezig zijn, als lichtzinnige kleeding, zwoel-zinnelijke atmosfeer, verhitting door drank, enz. Vandaar het allerverderfelijkste van het bezoek der moderne dancings, waar gewoonlijk alle bedenkelijke factoren samenwerken⁽⁶⁾. Vandaar ook dat het gevaar doorgaans grooter is in een mufte herbergkamer, waar vóór en na gedronken wordt, op een dorpskermis, waar het jonge volk onbewaakt van de eene tent naar de andere loopt, dan in een salon, waar gedanst wordt in het bijzijn van vader en moeder⁽⁷⁾.

Groot gevaar levert ook veelal het naar huis gaan van de jongelui in den duisteren nacht. Men is opgewekt door het dansen, men is in lichtzinnige stemming en zoo komt het allicht tot vrijheden, die ontoelaatbaar zijn, ja tot betrekkingen, die dikwijls zoo'n zware gevolgen hebben voor de deugd en de eer onzer dorpsmeisjes. Wie zal ooit den droeven stoet van kwalen beschrijven, gevolgen van het dansen op onze volkskermissen?

Het concilie spreekt ook van het gevaar door de

Afb. 4. Passage uit *Mode en Dans* door Kan. Dr. A. Janssen, professor aan de Universiteit te Leuven. Een uitgave van het Davidsfonds in 1933.

men al wat bevallig was zag dansen *sans gêne, in papillotten en jaquetten*, en ook *sans façon, zonder baleinen in de corsets* en dat al om zo veel te gemakkelijker het aangenaam en zo lang verwachte *paelingsken* te dansen.

In het *Dobbel Slot* en het *Zonneken* (Korte Schipgracht) heeft men meer gedaan dan fameus gelachen. Het was daar meer dan zonder complimenten. Kermis - Gasten van alle slag waren daar te vinden. De dansen volgden elkaar zonder ophouden op, de muzikanten gunde men geen rust. Men vond er ook van alles: zelfs Trese met haar krabben en Krombrug, de taartenman. In het

Dobbel Slot muntte men uit in het formeren van *cadrillen*. Wil Pier of Jan niet springen ...? Het vuur van de dans was zodanig hevig dat men *cadrillen* zag van zestien paar zonder één manspersoon bij. *Zegt nu vriendekens*, of de jonge *Gendsche meysjes* tegenwoordig wachten om hun vermaak te nemen? Met de kermis mag het.

Al de tijd dat het feest duurde zag men in de wijk spelen *gelyk het Wisch en Te(e)rlingspel* en dat zonder ophouden.

Akkergem (vanaf 14 oktober)

Deze kermis is de meest uitgebreide van alle stadskermissen. Men viert binnen de stadsvesten en buiten de Brugse Poort. Dit jaar was de volkstoeloop buitengewoon. *Den Botanieken Hof* (Holstraat) en de *Bonne Aventure* (Rasp-huisstraat) spanden de kroon. Daarnaast waren er de *bals van tweede klasse* zoals die van het *Roose Maryntje* (Twaalfkameren), den *Groenen Boomgaerd* (Iepenstraat) en de *Rooden Hals* (Brandstraat). De locaties waren kostelijk gedecoreerd, men kon zich soms in een *Meyskens – Bal* wanen. Men ontmoette daar al wat lief en bevallig was. De *cadrille* formaties waren *seffens* gevuld. Het derde en laatste bal, dat van het *Postje* (Twaalfkameren), noemde men op de *prochie*, het *zonder complementen bal*. Daar was het *wonder schoon* en de toeloop was er zo groot dat men de straat als *foyer* moest nemen. Men hoorde er uitroepen als “*Ah! c’est superbe en vérité*”.

In het Goed Leven (Coupuresteeg) hield men concoursen van het fameus Klakkerspel met veel luister. Niets werd verzuimd om Akkergem Kermis te vieren met iever en vermaak.

Sint - Jacobs (vanaf 27 oktober)

In weerwil van het vergevorderde seizoen - het is immers de laatste Gentse kermis - heeft men alles *uyt gespannen* om plezier op te wekken. Dit niet-tegenstaande veel beurzen al leeg waren of op het punt stonden het te worden. De kroon spande de *Sterre* (Wijzemanstraatje). De kermis - sociëteit was er talrijk en de dansen hielden niet op. De *Lier van Apollo* (Hoogpoort) en de *Ballon* (locatie niet gekend) hadden niet te klagen.

Wisch en Teerlingspelen waren er zonder ophouden in menige herberg, in het bijzonder in *Sinte - Jacobs* (Wijzemanstraat), *het Stuerken* (Edward Anseeleplein: Steurstraat), *de Rollebaen* (Bij Sint-Jacobs) en de *Sablon* (Urselinenstraat, verwijzend naar de Zandberg). In *Den Duytsch* (Bij Sint-

Jacobs) was het wat het spelen aangaat uitmuntend. Daar hield men ook het *generaelen rendez - vous van alle Kermis - Gasten*, een briljante samenkomst. Het was in die *schoone plaats* dat het *Banquet van afscheyd* moest genoten worden (afb. 2). De *cameraedjes van alle de parochiën* hebben het daar weten te vinden. De maaltijd die men er opdiende was splendid. Niets te kort. Lekkeren spijzen in overvloed en die wekten ook lekkere begeerten op, want den Bourgogne en de Champagne heeft men er laten springen.

De voorzitter van de kermis - gasten legde toen de *Grooten toast af*: “*Aen Gends - Kermis - Gasten: mochten wy Cameraedjens, hier al te saemen, de zelve nog vyftig jaeren vieren, gelyk wy die desen jaere met zoo veel iever, een dragt en vermaek gevierd hebben*”.

De toast werd op grootse toejuichingen onthaald en hij werd aangenomen *onder het geluyd van een nombreus muziek*. Men nam slechts afscheid van elkaar bij het kriecken van den dag. Zo sloot men de *Gends - Kermissen* in volle triomf om die het volgende jaar te hernemen met nog meer succes.

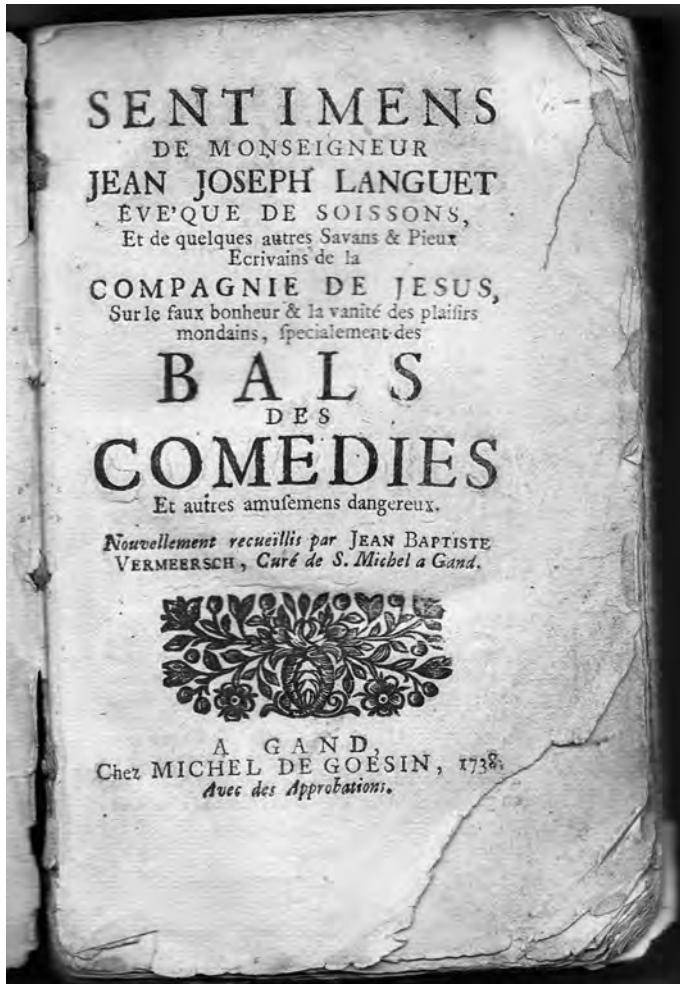
Ekkergem kermis 1822

Een tweede relaas betreft enkel Ekkergem kermis in 1822, in die tijd de meest uitgebreide van alle Gentse kermissen. Het is ontleend aan de *Médailles gantoises modernes 1792 – 1892* (1909, C. Vyt, Gent, p. 101 - 102) waarin Prosper Claeys aan de hand van zijn verzameling medailles, allerhande aspecten van de Gentse samenleving in korte levendige stukjes aan bod laat komen. Voor Ekkergem kermis ging hij te rade bij een aankondiging in de Gazette van Gent (oktober 1822). Hieronder volgt de vertaling en bewerking van de tekst *Kermesse d' Akkergem*. De origineel in het Nederlands weergegeven woorden staan cursief)

‘Onder de Gentse kermissen was die van Ekkergem een van de belangrijkste. Deze parochie was lang zeer landelijk. Ze was zeer uitgestrekt en omvatte ook de Brugsepoortwijk. De bewoners, - veel groentetelers en hofbouwers - staan nu nog bekend als de *koolkappers*. Deze kermis opende op de eerste zondag van oktober en sloot af op de zondag daarna. Zoals ook bij de andere kermissen het geval was, vierde men op de zondag, maandag en dinsdag, maar dat kon soms uitlopen tot de woensdag en zelfs de donderdag. De afsluitende zondag werd gewoonlijk gevolgd door een min of meer feestelijke maandag.

De opsomming van de festiviteiten georganiseerd door de *koolkappers* be-

sloeg een hele kolom in de *Gazette van Gent*. Op verschillende plaatsen werden *luisterrijke bals* ingericht. De Brugsepoort wist zich te onderscheiden door waterfeesten en waterspelen op het Kanaal. In de staminees had men keuze te over aan allerhande spelen: bollen (krulbollen), teerlingspelen, kaarten, biljarten, dansen, enz. Op straat had je *kuipkensteken*, mastklimmen, *eislaan*, enz. Als prijzen van de caféwedstrijden kon je horloges winnen, of ringen, medailles, wandelstokken, tabaksdozen, pijpenétuis, foulards en hespen.

Afb. 5. Titelblad van de Franse versie van *De Handel van Ballen en Comedien ...* door pastoor J.B. Vermeersch. Wie sterke uitspraken door kerkvaders allerhande over dit onderwerp wil raadplegen, moet eens kijken op de onlineversie van de Nederlandstalige uitgave raadplegen via de website van de universiteitsbibliotheek.

In de straatwedstrijden gaf men meestal geldsommen of waardebonnen als prijs.

Sommige wedstrijden waren erg origineel. Zie hier enkele voorbeelden (met bijhorende medailles) geplukt uit de aankondiging in de krant. *Eene zilveer Medaille voor dengenen die het beste raadsel zal geven. Drie zilvere Medailles: eene voor het best zingen, eene voor het schoonste schuifelen, en eene om het kluchtigste liedeken te zingen.*

De oprichting in 1843 van een grote jaarlijkse algemene kermis bracht de parochie- en wijkkermissen de genadeslag toe. Ieder jaar verloren ze aan belang en aantrek. Vandaag (in 1909) bestaan ze nog slechts als herinnering aan vroegere Gentse zeden en gewoonten.'

Een commentaar

De kermissen werden gevierd door mensen van allerlei slag, al konden sommigen zich wel wat meer permitteren dan anderen. In het verslagje in de *Koddigen Almanach* over de afsluiting van het kermisseizoen op Sint-Jacobs zien we zelfs dat er toen een los gezelschap van feestvierders gevormd werd, dat blijkbaar aan alle festiviteiten deelnam. Ze noemden zichzelf de *Kermis - Gasten* en ze ontmoetten mekaar in die reeks van acht kermissen. Het was niet aan iedereen gegeven, mogen we aannemen en dat zeker geen vijftig jaar aan een stuk zoals de vrienden mekaar toewensten (zie afb. 1). Zongen ze niet zelf met ware doodsverachting: *Laat ons drinken zonder storten* (sturten in het Gents). *Vermindert ons goed, (ons bezit) onze dagen die korten* (kurten).

Voor zover we uit deze teksten kunnen afleiden lag het zwaartepunt van de Gentse parochiekermissen in de eerste helft van de jaren 1800 bij de bals die in de drankhuizen (staminees) georganiseerd werden. De vele herbergen wedijverden met elkaar om het mooiste bal in te richten. Blijkbaar ging het er daar soms losjes en vurig aan toe. De meeste bals kenden, volgens onze (onbekende) verslaggever, groot succes en dat in weerwil tot wat de kerkelijke overheid voorstond. Die dreigde met hel en verdoemenis (afb. 3 en 4). J. B. Vermeersch, pastoor van Sint - Michiels, gaf in 1738 een Franse versie en een Nederlandse vertaling uit van een werk met een titel die er niet om loog: *De Handel van de Ballen en Comedien gestelt in de Waeg - schaele van Gerechtigheyd en min hebbende bevonden* (afb. 5). Veel haalde het niet uit, zo te zien. Vandaar dat er bijzonder weinig protest kwam vanuit die hoek toen stadsoverheid een in wezen kerkelijke en parochiale traditie verving door een zuiver

ongodsdienstig gemeentelijk evenement: de Gemeentefeesten (Fêtes communales) of Gentse Feesten.

Naast de bals waren er de traditionele spelen zoals bollen (met de krulbol spelen) en gaaischieten. Op het *Wisch* (whist?) spel na staan ze beschreven in *Spelen mijner jeugd* van Lodewijk Lievevrouw – Coopman (3). Wat de ‘Apostel Gasten’ uitspookten op de Sint-Anna kermis, is ons niet bekend. De ‘Lochte -‘ en de ‘Zware Genteneirs’ en ook de ‘Leeuwkes’, drie dansgezelschappen bekend uit latere feesten, werden in 1822 nog niet genoemd (4).

Noten

- 1 Schrans, G. (2010), *Van wit naar blauw. Gent tussen 1780 en 1842*, Snoeck, Gent – Kortrijk, p. 195-196; Claeys, P. (1885), Les anciennes kermesses des paroisses - La première Fête communale en 1843. In: *Pages d'Histoire locale Gantoise*, Gent, deel 3, p. 165-180.
- 2 Trio, P. (2000), Volksdevotionele aspecten in de Sint-Jans- en de Sint-Baafskerk (tot omstreeks 1560). In: Bouckaert, B., red., *De Sint-Baafs-kathedraal in Gent van middeleeuwen tot barok*, Ludion, Gent, p. 22.
- 3 Lievevrouw – Coopman, L. (1952), *Spelen mijner jeugd*, Gent, KBOV, pp. 121.
- 4 De Vriese, Lod. (1922), *Onder de Wekkinge* (p. 76-82); overgenomen in *Oost-Vlaamse Zanten*, jg, 6 (1931) nr. 1, p. 31-37.